

کالبد شکافی توطئه، کودتای نظامی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، ابراهیم یزدی،
تهران: انتشارات قلم، ۱۳۸۱

کالبد شکافی توطئه؛ مجموعه‌ای است از سه

سخنرانی از دکتر ابراهیم یزدی در باب کودتای ۲۸ مرداد و همچنین ترجمه بخشی از کتاب ام.آی. ۶ که به همین موضوع مربوط می‌شود. این مجموعه از لحاظ بسط و توسعه دانسته‌های موجود در باره کودتای ۲۸ مرداد، نکته جدید و در خور توجهی دربر ندارد. در واقع بررسی‌هایی چون کتاب جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نوشته «شادروان غلامرضا نجاتی» (تهران

۱۳۶۶)، رساله کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نوشته «مارک گازیوروسکی» که آن هم به همت سرهنگ نجاتی منتشر شد (تهران ۱۳۶۸)، روایت «بابک امیر خسروی» از این واقعه در کتاب نظر از درون به نقش حزب توده ایران (تهران ۱۳۷۵) و سرانجام گزارشی از «دونالد ویلبر» یکی از دست‌اندرکاران آمریکایی کودتا که اخیراً منتشر شد، هنوز هم از لحاظ تاریخی، مهم‌ترین مأخذ این مقوله به شمار می‌آیند.

از این رو سخنرانی‌های دکتر یزدی را در این مورد باید از نقطه نظر وجه تحلیلی آنها مورد توجه قرار داد. در واقع در مجموعه نیروهای برجای مانده و یا برآمده از نهضت ملی شدن صنعت نفت، نهضت آزادی ایران که دکتر یزدی در حال حاضر سرپرستی آن را بر عهده دارد، در قیاس با اقلشار متحجر آن مانند حزب ایران، برای نقد و ارزیابی تجارب گذشته و حال خود، از

توانایی بیشتری برخوردار بوده است. میل به کوشش و تکاپو که تاریخچه نهضت گویای آن است - به رغم دشواری‌های مستمر - و تأکید بر انتشار تجارب مدون و کارنامه مکتوب نهضت در قالب مجموعه‌هایی چون اسناد نهضت مقاومت ملی ایران و دیگر آثار مشابه، که انتشار آنها از سال‌های نخست دهه ۱۳۶۰ آغاز شد، این انتظار را به وجود می‌آورد که در قبال واقعه کودتای ۲۸ مرداد و یا به عبارت دقیق‌تر، در نقد و بررسی علل پیش‌آمد آن نیز، رویکرد جدی‌تری اتخاذ می‌شد، خال آنکه این امر بنا به دلایلی در نیمه راه از حرکت باز ماند. گذشته از مباحث مربوط به نیروهای خارجی و معادلات بین‌المللی وقت، نکاتی چون مخالفت اصولی دولت بریتانیا با ملی شدن صنعت نفت، همراهی تدریجی آمریکا با انگلستان، مخالفت اتحاد شوروی (و ایادی داخلی آن) با نهضت ملی و تأثیر جنگ سرد بر این مقوله - که در بخش‌هایی از این کتاب مورد توجه قرار گرفته‌اند (ص ۵۷-۵۹، ۳۶-۳۸) - که اصولاً به عنوان یک جهان بیرونی واقع، جای چون و چرای چندانی بر جای نمی‌گذارد، حق آن بود که در مورد زمینه‌های داخلی کودتا که بر خلاف مقوله یاد شده بالا، جای چون و چرای بسیار دارد، آراء صریح‌تری ابراز می‌شد.

برای مثال، نویسنده در بخشی از این کتاب به درستی به دو هدف اصلی دکتر مصدق به هنگام تصدی نخست‌وزیری اشاره کرده است: یکی اجرایی کردن قانون ملی شدن صنعت نفت و دیگری اصلاح قانون انتخابات، به گونه‌ای که نقش تعیین‌کننده روستاها در شکل دادن به نمایندگی سیاسی، کاهش یافته و در مقابل، نقش حوزه‌های پیشرفته تر شهری افزایش یابد (ص ۸۶).

با توجه به گرفتاری‌های عمده دکتر مصدق در رابطه با مجلس شورای ملی مانند خودداری از اعلان نتایج کامل انتخابات مجلس هفدهم و سرانجام انحلال آن در یک روز و رفتن او از لحاظ بحث مشروعیت ضربه مهمی بر دولت به شمار می‌رفت، به علل موقوف ماندن این مهم - یعنی اصلاح قانون انتخابات - نباید بخش مهمی از یک چنین ارزیابی‌ای را به خود اختصاص دهد.

رویکرد دکتر مصدق در قبال کودتای ۲۸ مرداد، پس از دیگر مباحثی است که در این کتاب بدان رسیدگی شده است؛ موضوعی که تا چندی پیش به کلی تحت الشعاع وجه خارجی ماجرا قرار داشت و مظلومیت مطلق که در این ماجرا برای دکتر مصدق و نهضت ملی فرض

می‌شد، مانع از آن بود که بتوان آن را به صورت یکی از پرسش‌های عمده این بحث مطرح کرد. آیا این رویکرد را که جز انفعال نام دیگری نمی‌توان بر آن نهاد، می‌توان با مضامینی چون امکان بروز جنگ داخلی و از آن غیر محتمل‌تر «احتمال تقسیم و تجزیه ایران» (ص ۸۷) رفع و رجوع کرد؟ نیروهای هوادار کودتا به طور حتم برای اجرای یک عملیات محدود شهری نیز نیروی لازم را در اختیار نداشت، چه رسد به برپایی یک جنگ داخلی و دامن زدن به درگیری‌هایی که سرانجام موجب «تقسیم و تجزیه ایران» شود.

ریشه‌های بحران به مراتب عمیق‌تر از این به نظر می‌آید. برای رسیدگی به این مسأله باید به مجموعه وسیع‌تری از پرسش‌ها و معضلات پیش روی نهضت پاسخ داد؛ پرسش‌هایی چون معضل انتخابات دموکراتیک در ایران آن روز که بدون اصلاح قانون انتخابات راهی جز انحلال مجلس باقی نمی‌گذاشت و یا بحث رد یا قبول راه‌حل پیشنهادی بانک جهانی که به مراتب پیش از طرح پرسش‌های لحظه آخری ۲۸ مرداد، مطرح بودند و پاسخ در خور توجهی نیز نیافتند.

همان گونه که در آغاز این یادداشت نیز اشاره شد، بخش پایانی کتاب نیز به ترجمه قسمتی از «کتاب ام.ای.۶» اثر «استفن دوریل»^(۱) اختصاص یافته است؛ اگر چه این کتاب در زمره یکی از بهترین آثار منتشر شده در این زمینه قلمداد شده است،^(۲) ولی ارزش و اعتبار آن کلی است و چنان که مترجم آن نیز در مقدمه کتاب خاطر نشان کرده است، با وجود طول و تفصیل نسبی «خالی از اشتباه و خطا هم نیست» (ص ۱۳).

پی نوشت‌ها

1. Stephen Dorill, **MI6**, Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, July 2002.

۲. برای آگاهی بیشتر بنگرید به: www.militaryink.com/7/8/2003.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی